

PROTOKOL O HODNOCENÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(Posudek oponenta práce)

Práci předložil(a) student(ka): Bc. Kateřina Tušková

Název práce: Jak se byznys zelená. Kritická diskurzivní analýza korporátní zelené zodpovědnosti

Oponoval: PhDr. Tomáš Kobes, Ph.D., Katedra sociologie, FF ZČU v Plzni

Předkládaná práce se snaží ukázat, jak nadnárodní (korporátní) společnosti produkují či transformují tzv. zelený diskurz ve svých marketingových strategiích a jak je tento diskurz korporován do firemní identity těchto společností. Svým zaměřením Kateřina Tušková předkládá aktuální a zajímavě vystavěné téma, při jehož zpracování je vhodným způsobem využívána kritická diskurzivní analýza (KDA) a je tak příspěvkem k typům výzkumu, které se zajímají o implementaci environmentálních přístupů v oblasti komerční sféry, stejně tak jak se zelená politika přijímaná na globální úrovni promítá do lokálních úrovní podniků, státní správy či samospráv. Text svým tématem a rozsahem splňuje kritéria diplomové práce.

Přestože zjištění vzhledem k záměru práce jsou průkazná, dovolím si několik poznámek týkající se především chybějícího zařazení tématu práce do kontextu existujících studií, slabého teoretického vymezení, problematiky práce s termínem diskurz a nedotaženého analytického bodu postihující vztah ideologie a hegemonie.

V práci postrádám zařazení tématu do kontextu existujících studií. Téma je zajímavým způsobem kontextualizováno především Beckovým konceptem rizikové společnosti. Chybí však rozbor a srovnání existujících prací na podobné téma. Jakkoliv je práce svým tematickým zaměřením a analýzou zajímavá, není originální a zohlednění existujících studií na toto téma by umožnilo předkládanou práci dát do souvislosti s aktuálním sociálně-vědním výzkumem.

Práce má velmi slabé teoretické vymezení. Omezuje se pouze na představení tří základních přístupů KDA. Navzdory tomu, že autorka v práci zdůrazňuje, že více pozornosti bude věnováno konceptu Normana Fairclougha, jehož koncept KDA by měl tvořit teoretický rámec předkládané práce, je představení Faircloughových teoretických premis ve vztahu k záměru práce velmi strohé. Podle mne by si Faircloughův koncept zasloužil daleko více pozornosti a nelze ho dost dobře vystavět pouze na třech uváděných zdrojích. Už jen proto, že tento koncept prošel výraznou proměnou. Zatímco ve svých dřívějších pracích (*Language and Power; Discourse and Social Change*) v návaznosti na tři analytické dimenze (text, diskurz, sociální praxe) rozpracoval třífázový analytický postup, zahrnující deskripci textu, interpretaci vztahů mezi textem a interakcí, a explanaci vztahů mezi interakcí a sociálním kontextem, v revizi (*Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research; Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*) tento koncept opouští a snaží se v KDA prosadit především Bashkharův metodologický postup. Z teoretické části tak není dost dobře zřejmé, co bude analyzováno. KDA, jakkoliv je to široce aplikovaný a ve způsobech analýzy spíše heterogenní přístup, se vyznačuje určitou přesností. Z textu je sice srozumitelné, z jakých datových zdrojů autorka vychází a že se soustředí především na lexikalizaci a významy sledovaných pojmů a že si příliš nevšímá gramatických vzorců či intertextuálních vztahů. To nepovažuji za chybu, ale pro nezainteresovaného čtenáře, který se nutně nemusí pohybovat na půdě KDA, je vlastní předmět a způsob textové analýzy tajemný.

Podle mne by měl být mnohem detailnějším a srozumitelnějším způsobem vysvětlen, už jen z toho důvodu, že v uváděných publikacích Language and Power a Discourse and Social Change Fairclough ukazuje, co je na úrovni textu nutné analyzovat (srov. Discourse and Social Change ss. 73-78; Language and Power (r.v. 1989) ss.109-139). Zejména pak postrádám detailnější rozpracování konceptu významu a jeho souvislost s ideologií. Zmiňované members' resources vzhledem ke způsobu analýzy se mi zdají být nadbytečné. Stejně tak zavádějící je v samotné analytické části srovnání Faircloughova konceptu diskurzu s pojetím Wodak a van Leeuwena (srov. s. 35).

Obecně vymezení pro práci ústřední kategorie diskurz je velmi nejasné. Postrádám především důraz na mediační funkci diskurzu, která je v případě Faircloughovy verze KDA klíčová. Mediační úloha diskurzu je sice na s. 18 zmíněna, ale není systematictěji provázána s vlastním teoretickým rámcováním práce. Naopak v analytické části je pak nakládání s tímto pojmem mnohem zřejmější a je srozumitelné, jak diskurz korporátních společností transformuje či překládá zelený diskurz.

Samotný diskurz je koncipován jako něco, co v mnoha případech nemá souvislost s realitou nebo může být dokonce v protikladu k předpokládanému reálnému stavu. Zřejmé je to především z následujícího citátu: „*Na tomto místě ale připomínám, co padlo již v úvodu – totiž že nezáleží na tom, zda ekologická katastrofa reálně hrozí nebo nehrozí, ani zda velké firmy skutečně přijímají kroky vedoucí k šetrnějšímu hospodaření a výrobě ekologičtějších produktů – a dodávám, že ani příliš nezáleží na tom, zda korporace mají nebo nemají k dispozici univerzální kodex zeleného podnikání. Důležité je, že firmy o životním prostředí – a o své angažovanosti ve snahách o jeho udržení či zlepšení – tolik mluví. Ať už by zelená korporátní zodpovědnost měla zahrnovat jakoukoliv (ne)činnost, pro tuto práci je důležité, jakým způsobem korporace vyvolávají dojem, že životní prostředí je zajímá minimálně stejnou (ne-li větší) měrou, jako je zajímá vlastní ekonomická prosperita. Nakonec způsob, jakým o své zodpovědnosti vůči životnímu prostředí firmy v rámci zeleného PR mluví, představuje jednu ze složek, které formují samotné vnímání tohoto konceptu“ (s. 33). Podle mne nejde z perspektivy diskurzu stavět jednoduše diskurz proti realitě a uvažovat, zda je něco více či méně reálné. Diskurzivní praxe je realitou sama o sobě. Diskurz se se podílí na utváření reality. (A tento předpoklad KDA autorka v textu práce zmiňuje). To však neznamená, že by byl určitý diskurz méně reálný než předpokládaná skutečnost či realita. Naopak je reálný už jen tím, že existuje a je reálný ve svých důsledcích. Pokud bych měl setrvat na půdě diskurzivního přístupu, je v jeho případě diskurz koncipován jako zprostředkovatel reality, podobně jako astronomický dalekohled nebo mikroskop. Výsledkem tohoto způsobu mediace je vždy nějaký způsob reprezentace. Její pravdivost jsme schopni posoudit pouze vždy v rámci určitého diskurzu. To je patrné i z textu, když autorka upozorňuje na tzv. greenwashing, kdy se posuzuje míra pravdivosti informací o určité společnosti v otázkách šetrnosti jejích postupů, produktů či služeb v životním prostředí (s. 12). Tedy kritérium pravdivosti a nepravdivosti je dáno samotným diskurzem. Opakované diskutování vztahu diskurzu a skutečnosti mě přijde nadbytečné a ve svém důsledku může být považované za chybné rozumění, které je v rozporu s výchozími premisami KDA.*

Stejně tak problematické je tvrzení ze s. 54, kdy podle autorky ne každý diskurz musí být nutně ideologický. Chtěl bych upozornit, že tuto premisu Fairclough uveřejnil v Discourse and Social Change (srov. s. 91), kdy existenci ideologie vztahuje jen ke komplexním, stratifikovaným společnostem vyznačující se celou řadou hegemonických vztahů, s předpokladem, že méně komplexní či nestratifikované společnosti jsou bez ideologické. Sociálnímu antropologovi však takové tvrzení přijde velmi podezřelé a naivní. Například takoví Tiwi ze severního pobřeží Austrálie, kterou lze považovat za málo stratifikovanou společnost, se vyznačují propracovanou prokreační ideologií, v níž popírají význam muže jako genitora. V kontextu této ideologie heterosexuální pohlavní styk nevede k početí dítěte (Mimoходом takovýto diskurz Tiwi pouze

„mluví“ a zastírá skutečnou realitu, v níž k početí dítěte je nutný pohlavní styk anebo je realitou?). Myslím si proto, že to je důvod, proč se v dalších publikacích Fairclough tvrzení o neideologičnosti diskurzů vyhýbá.

Dále, jakkoliv je analytická část velmi zdařilá, rozhodně bych ji nenazval případovou studií. Případové studii rozumím jako studii jedné situace, instituce, nikoliv však jako rozboru textů šestnácti nadnárodních společností. V souvislosti s touto prací bych si dokázal představit případovou studii jedné korporátní společnosti, která by ukazovala, jak se zelený diskurz stal součástí firemní agendy, v reakci na co dotyčná firma začala uvažovat o zeleném diskurzu, jak ho začala zohledňovat ve svém marketingu, včetně popisu zvolené marketingové strategie, jak je příslušná společnost kontrolována během zeleného auditu a jak se tento zelený diskurz projevuje nebo je zohledňován v hospodářském výsledku či ceně výrobku. V případě analýzy textových zdrojů šestnácti nadnárodních společností bych setrval u osvědčeného sousloví textová analýza.

V analytické části je nejslabší subkapitola 4.2 Společenský náhled. Žánr a styl jsou vymezeny velmi vágně. Zde je snad nejvíce patrný slabě rozpracovaný teoretický rámec. Podobně je to s ideologií. Zde se autorka příliš soustředí na popis naturalizační funkce ideologie. Místo toho bych doporučil více se soustředit na vysvětlení transformační podoby zeleného diskurzu v případě sledovaných společností. Fairclough poukázal na to, že současná globalizovaná společnost se vyznačuje třemi tendencemi – demokratizace, technologizace a komodifikace. Zejména poslední z nich by umožnil srozumitelně ukázat, jak sledované společnosti v transformaci (překladu) zeleného diskurzu komodifikují environmentální téma a rizika mění v příležitost, výzvu či dokonce ekologický zážitek (viz Samsung). V tomto smyslu je pro mne otázkou, zda je možné jednoduše psát o kolonizaci ekonomického diskurzu diskurzem zeleným a pojímat výsledek jako hybrid. Lze uvažovat i opačným směrem a emisní povolenky v kontextu Kjótského protokolu jsou snad vhodným příkladem, jak ekonomický diskurz kolonizuje diskurz zelený. Co v této části ale nejvíce postrádám, je poukázání na to, zda se něco děje s existujícími hegemonickými vztahy. Podotýkám, že hegemonie je pro samotnou autorku klíčová. *„Zajímá mě hegemonický boj ekonomického a environmentálního diskurzu v rámci korporátního PR – tedy prolínání zelených a ekonomických aspektů v rámci korporátního diskurzu ochrany životního prostředí, což vyžaduje detailní analýzu textů, v nichž lze objevit střetávání těchto dvou diskurzů“* (s. 31). Právě zohlednění hegemonických vztahů by z předkládané analýzy dělalo kritickou diskurzivní analýzu. Podle Wodak diskurzivní analýzu činí kritickou především důraz na odhalování mocenských vztahů a souvislostí, které nejsou nezajímavému člověku běžně zřejmé (srov. Wodak, R. 2001. *What CDA is About - A Summary of Its History, Important Concepts and Its Developments*. Pp. 1-13 In Ruth Wodak, Michael Meyer (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*). A takové odkrytí v předkládané práci jednoznačně chybí. Odkaz na biomoc se mi zdá vzhledem k záměru práce příliš laciný. A rozhodně nelze kritickou dimenzi budovat na takových obrazech jako například *„mít našlápnuto“* (s. 31) nebo *„některé firmy jsou mazanější“* (s. 40).

Co se týče formální stránky předkládané práce, dost dobře nerozumím tvoření odstavců. Někde jsou odstavce odsazené, jinde nikoliv. V mnoha případech chybí odkaz na literaturu. Při využití obratu *„Lze se setkat i se třetím názorem (...)“* (viz s. 29) nelze neodkazovat na příslušnou literaturu. V případě poznámky č. 134 chybí odkaz na literaturu. Podobně na s. 28 nelze jen tak jednoduše dát do závorky s otazníkem svoji domněnku. *„Friedman tvrdí, že „pouze lidé mohou mít zodpovědnost,“ nikoliv uměle vytvořená korporátní entita (ozvěna názorů právníků 16. a 17. století?).“* Takový způsob je podle mne zavádějící. Chápu, že jde o nějaké interdiskurzivní souvislosti, ale ty je nutné prokazovat, nikoliv na ně takovýmto navádějícím způsobem odkazovat. Poznámku č. 132 s narážkou na komiksové publikum jsem asi díky mým omezeným komiksovým members' resources nepochopil.

Pokud bych měl výše uvedené shrnout. Práce pracuje se zajímavě vystavěným tématem. Za velmi zdařilou považuji analytickou část práce a zjištění, které z analýzy vyplývají. Analýza je však nedotažená. Ideologická dimenze není zřejmá. Autorka setrvává u důrazu na naturalizační funkci. Hegemonie - pro práci podstatná úroveň v textu chybí. Za málo rozpracovanou považuji teoretickou část, v níž by bylo zřejmější jakým způsobem KDA ukotvuje význam a jakým způsobem se prokazují ideologické dimenze významových rovin určitých pojmů. Přesto bych v případě zdařilé obhajoby, kdy diplomantka zodpoví doplňující otázky a objasní tak nesrovnalosti své práce, hodnotil práci jako velmi dobrou. V opačném případě jako dobrou.

Doplňující otázky:

1. V práci není nijakým způsobem ošetřen vztah významu a ideologie. Mohla by jste vysvětlit jak tento vztah koncipuje Norman Fairclough.
2. V posudku upozorňuji na problematické zacházení s pojmem diskurz. Mohla by jste vysvětlit, s jakým konceptem diskurzu jste v práci pracovala a proč se domníváte, že ne všechny diskurzy jsou ideologické?
3. Navzdory tomu, že přikládáte význam hegemonii, v analytické části ji nevěnujete žádnou pozornost. Mohla by jste vysvětlit, jak Norman Fairclough rozumí hegemonii a jakým způsobem by jste ji zohledňovala ve vašem preferovaném záměru práce?

Datum:

21.10.2012

Podpis:

